

4. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Є. В. Хлобистов. – К.: Чорнобильінтерінформ, 2004. – 336 с.

5. Хлобистов Є. В. Сталий розвиток та екологічна політика у глобальних викликах: від передбачення до прогнозування / Є. В. Хлобистов, Л. В. Жарова, М. В. Ільїна. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10029/03-Khlobystov.pdf>.

6. Сафронов С. О. Соціально-економічні наслідки взаємодії між антропогенною та природною підсистемами міста / С. О. Сафронов // Економічний вісник. – 2014, № 1. – С. 127-136.

Заболотна Н.Г.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри банківської справи

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА ТА ЇЇ РОЛЬ В ВІДНОВЛЕНІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Анотація: Визначені фактори, які обмежують кредитування інвестиційних проєктів у реальному секторі економіки. Запропоновані механізми, які будуть сприяти активізації банківського кредитування інвестиційних процесів у реальному секторі економіки.

Аннотация: Определены факторы, которые ограничивают кредитование инвестиционных проектов в реальном секторе экономики. Предложены механизмы, которые будут способствовать активизации банковского кредитования инвестиционных процессов в реальном секторе экономики.

Summary: The factors that limit the financing of investment projects in the real sector of an economy are defined. The mechanisms that will enhance bank lending for investment projects in real economy are proposed.

Постановка проблеми. Системна економічна криза в економіці, яка виникла внаслідок втрати традиційних ринків збуту промислової продукції, продовження воєнних дій на сході країни, поглиблення диспропорцій як в реальному секторі економіки, так і в монетарній сфері, вимагає впровадження невідкладних та послідовних дій щодо розв'язання існуючих проблем та усунення диспропорцій в економічному розвитку. Подолання кризового стану та відновлення економічного зростання в Україні в значній мірі визначається станом банківської системи, її спроможністю впливати на інвестиційну діяльність в реальному секторі економіки, а також, адекватністю заходів, які впроваджуються урядом та НБУ з метою виходу з системної економічної кризи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз публікацій свідчить, що дослідженню проблем подолання кризових явищ та відродження економічного зростання в Україні шляхом активізації інвестиційних процесів в реальному секторі економіки присвячено багато праць зарубіжних та вітчизняних вчених. Значний внесок у розробку даної проблеми внесли вітчизняні вчені С.М. Аржевитін,

В.М. Гесць, А.І. Даниленко, О.В. Дзюблук, С. Кораблін, В. Корнєв, Т.О. Кричевська, Т.В. Майорова, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, М.І. Савлук та інші автори.

Мета статті полягає в дослідженні впливу банківської системи на активізацію інвестиційних процесів в реальному секторі економіки та визначення заходів, спрямованих на посилення ролі банків в створенні передумов для відновлення економічного зростання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Подолання системної економічної кризи та відновлення економічного зростання вимагає активізації інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств реального сектору економіки, збільшення частки наукоємних галузей у структурі виробництва. Побудувати конкурентоспроможну економіку неможливо без своєчасного оновлення основних засобів виробництва, впровадження новітніх технологій та високотехнологічних, енергозберігаючих виробництв. Активне впровадження інновацій, новітніх технологій дає можливість вивести підприємства із кризового стану, створити передумови для їх прибуткової діяльності, що в подальшому дозволить їм зайняти конкурентні позиції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

В той же час, складний фінансовий стан підприємств реального сектору економіки, їх низька прибутковість не дають можливості впроваджувати новітні технології за рахунок власних коштів. Вирішення даної проблеми в значній мірі залежить від стану банківської системи, її здатності впливати на інвестиційний клімат в реальному секторі економіки.

В Україні, в умовах недостатнього розвитку фінансових ринків, комерційні банки залишаються найбільш потужними фінансовими посередниками, оскільки через них проходить переважна більшість грошових ресурсів.

Починаючи з 2000 року комерційні банки почали досить активно акумулювати на своїх рахунках тимчасово вільні кошти населення і відповідно нарощувати обсяги кредитування своїм клієнтам. Зростання ресурсної бази комерційних банків та певне покращення її структури протягом 2000-2008 рр. надало можливість банкам суттєво збільшити обсяги кредитування як суб'єктів господарювання, так і населення. Але слід зазначити, що комерційні банки надавали перевагу кредитуванню населення та поточної діяльності суб'єктів господарювання, і в зв'язку з цим переважна частина банківських кредитів спрямовувалася в проекти, які дають прибутки в максимально короткі строки. Обсяг ресурсів, що були спрямовані комерційними банками на кредитування інвестиційної діяльності зростає досить незначними темпами, і тому залишався на невисокому рівні.

Результатом такої недалекоглядної політики в сфері інвестицій стала критична зношеність основних фондів в економіці України. Так, на початок 2014 р. загальний ступень зношеності основних фондів за всіма видами економічної діяльності досяг 77,3%. Зношеність основних фондів в промисловості досягла 56,9%, добувної промисловості – 57%, переробної промисловості – 50,1%, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 61,9%, водопостачання – 59,3%, будівництво – 51,9%, транспортній галузі – 96,7%, інформації та телекомунікації – 63,6% [1]. Зрозуміло, що такий високий ступень зносу основних засобів не лише не дає можливість створювати конкурентоспроможну продукцію та надавати сучасні послуги, але є досить небезпечним для життєдіяльності населення України. В зв'язку з цим для більшості підприємств реального сектору економіки першочерговим завданням є практично повне переоснащення виробничого апарату на основі технологічних інновацій.

Світова фінансова криза 2008-2009 рр. загострила всі проблеми, які не вирішувалися і поступово накопичувалися в попередні роки як в банківському, так і в реальному секторі економіки, та призвела до суттєвого скорочення інвестиційної діяльності в Україні. Якщо протягом 2011-2012 рр. мало місце поживлення інвестиційних процесів (обсяг капітальних інвестицій зріс з 180,6 млрд. грн. в 2010 р. до 273,3 млрд. грн. в 2012 р.), то починаючи з 2013 р., внаслідок загострення соціально-економічної та політичної ситуації знову відбулося чергове скорочення обсягу капітальних вкладень до 219,4 млрд. грн. на кінець 2014 р. [1].

Аналіз структури інвестицій в основний капітал протягом 2008-2014 рр., свідчить про те, що основним джерелом фінансування капітальних вкладень продовжують залишатися власні кошти суб'єктів господарювання. Так, питома вага власних коштів підприємств в основний капітал зросла від 56,7% в 2008 р. до 70,5% в 2014 р. (табл. 1).

Таблиця 1

**Капітальні інвестиції за джерелами фінансування
(відсотків до загального обсягу)***

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Усього	100	100	100	100	100	100	100
У тому числі за рахунок:							
коштів державного бюджету	5,0	4,4	5,8	7,1	5,8	2,4	1,2
коштів місцевих бюджетів	4,2	2,7	3,4	3,4	3,1	2,7	2,7
власних коштів підприємств	56,7	63,3	60,8	58,6	59,7	63,8	70,5
кредитів банків та ін. позик	17,3	14,2	12,3	16,3	17,1	15,3	9,9
коштів іноземних інвесторів	3,3	4,5	2,1	2,8	1,7	1,8	2,6
коштів населення на будівництво власних квартир	4,1	3,2	2,5	1,7	1,3	2,5	-
коштів населення на індив. житлове будівництво	5,0	3,6	8,6	5,8	7,5	8,1	10,1
інших джерел фінансування	4,4	4,1	4,5	4,3	3,8	3,4	3,0

* Розраховано за даними Державної служби статистики України [1]

Активізація інвестиційної діяльності підприємств залежить як від їх фінансового стану, так і від можливості залучення кредитних ресурсів по доступним цінам для реалізації інвестиційних проектів. Але, як свідчать дані питома вага кредитних ресурсів банків в основний капітал знизилась від 16,3% в 2011 р. до 9,9% в 2014 р. Питома вага коштів державного бюджету є на досить низькому рівні і також знизилась з 7,1% в 2011 р. до 1,2% в 2014 р. Питома вага іноземних інвестицій в основний капітал за даний період зменшилась з 4,5% в 2009 р. до 2,6% в 2014 р.

Низька зацікавленість банків в кредитуванні інвестиційних проєктів в реальному секторі економіки суттєво обмежує потенціал відновлення вітчизняної економіки. Недостатнє кредитування комерційними банками інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів реального сектору економіки обумовлено тим, що як в системі комерційних банків, так і в реальному секторі економіки залишаються невирішеними низка проблем, які і стримують нарощування кредитної активності банків саме в сфері інвестиційно-інноваційних технологій.

Слід зазначити, що недосконала кредитна політика банків та недалекоглядна політика НБУ в 2001-2007 рр., в результаті якої мало місце випереджаюче зростання кредитування населення, порівняно з кредитуванням суб'єктів господарювання, відбувалось нарощування валютних кредитів, недостатнє врахування ризиків при кредитуванні клієнтів, всі ці та інші фактори призвели до погіршення якості кредитних портфелів банків, зростання обсягу проблемних кредитів, що в свою чергу змусило комерційні банки в наступні роки суттєво обмежити обсяги кредитування, в тому числі і інвестиційного.

Одним з основних чинників, який завжди стримував довгострокове кредитування інвестиційних проєктів – це недостатній обсяг та недосконала структура ресурсної бази банків. В системі комерційних банків не вистачає довгострокових ресурсів. Крім того, ситуація ускладнюється тим, що в умовах економічної невизначеності та політичної нестабільності фізичні особи, при будь яких негативних тенденціях та чутках починають масово вилучати свої депозитні вклади, тим самим підривають ліквідність банків. Так, за 2014 р. за даними НБУ, залишки на депозитних рахунках фізичних осіб за 2014 р. скоротилися на 23,0% до 195,3 млрд. грн. Обсяг депозитів в іноземній валюті знизився на 37,2% до 19,4 млрд. дол. США (у доларовому еквіваленті), в тому числі юридичних осіб на 27,9%, до 5,6 млрд. дол. США, фізичних осіб на 40% до 13,7 млрд. дол. США.

В першій половині 2015 року динаміка депозитів продовжує залишатись негативною. Так, за даними НБУ за січень-серпень 2015 р. обсяг депозитів фізичних осіб в національній валюті за цей період зменшився на 11,3% до 173,9 млрд. грн. Обсяг депозитів в іноземній валюті за цей період знизився на 23,4% до 14,9 млрд. дол. США, в тому числі – юридичних осіб на 16,9% до 4,8 млрд. дол. США, фізичних осіб на 26,2% до 10,1 млрд. дол. США [2].

Для того, щоб вирішити дану проблему та отримати дійсно довгострокові ресурси провідні банки України в докризовий період мали можливість виходити на міжнародні фінансові ринки і залучати там кредитні ресурси на строк від трьох до восьми років, але в сучасних умовах це зробити досить складно.

З метою призупинення відтоку вкладів банки почали суттєво збільшувати процентні ставки за депозитами. В 2014 р. та на початку 2015 р. річні процентні ставки за строковими депозитами в національній валюті коливалися від 15% до 25%, що в свою чергу обумовлює як зростання вартості кредитних ресурсів, так і поглиблює ризики в системі комерційних банків. Висока вартість кредитних ресурсів та суттєве зниження економічної активності в реальному секторі економіки призвело до суттєвого зниження попиту на інвестиційні ресурси.

Досить вагомим стримуючим чинником при кредитуванні виробничих підприємств також є недостатній рівень капіталізації банків, який не дозволяє здійснювати значні кредитні вкладення в інвестиційну діяльність підприємств. Практика свідчить про те, що лише окремі банки мають можливість прокредитувати великі інвестиційні проєкти.

Певний акцент необхідно зробити і на сучасній грошово-кредитній політиці НБУ, яка переважно спрямована на досягнення короткострокових результатів, і слабо враховує втрати, які мають місце в зв'язку з низькою інвестиційною активністю в реальному секторі економіки.

Розв'язання існуючих проблем як в реальному секторі економіки, так і в системі комерційних банків можливо лише на основі ретельно вираженої та взаємоузгодженої політики уряду та НБУ.

Світовий досвід підтверджує, що під час кризи сподіватися, що «невидима рука ринку», про яку писав Адам Сміт розв'яже всі проблеми і забезпечить швидке зростання, не варто. Побудувати високо розвинуту економіку змогли лише ті країни, які вчасно зрозуміли необхідність активної ролі держави в подоланні кризових явищ та створенні сприятливих умов для активізації інвестиційно-інноваційної діяльності в реальному секторі економіки, а також необхідність переходу від сировинно-орієнтованої моделі економіки до впровадження інноваційної моделі економічного розвитку. В зв'язку з цим в цих країнах державні установи не обмежувалися лише підтримкою макроекономічної стабільності та регулюванням діяльності підприємницьких структур, а брали на себе відповідальність за економічний розвиток, і відповідно до цього приймали активну участь у розробці і реалізації інноваційних програм та проектів у пріоритетних сферах економіки, координували взаємодію між державою та приватним бізнесом з метою досягнення визначених загальноекономічних цілей

І як зазначає академік В. Гесць «на шляху до інвестиційно залежної моделі економічного зростання держава має займатися не тільки приватизацією, а й одночасно розширювати свою участь у інноваційно-інвестиційній діяльності шляхом формування так званих інститутів розвитку, які мають компенсувати «провали ринку» [3].

Банки розвитку є досить важливим інструментом реалізації державної інвестиційної політики, оскільки мають можливість акумулювати як державні ресурси, так і ресурси приватних інвесторів, та спрямовувати їх на реалізацію пріоритетних державних програм, таких як модернізація базових галузей економіки, створення нових видів високотехнологічної продукції, кредитування широкомасштабних інфраструктурних проектів, вирівнювання рівня розвитку окремих регіонів та інші. В їх функції також входить пошук потенційних позичальників, експертиза проектів, та контроль за цільовим використанням коштів

Необхідність використання можливостей Банків розвитку для активізації інвестиційних процесів в Україні, обумовлено тим, що існуючі комерційні банки не спроможні забезпечити потреби реального сектору економіки в довгострокових ресурсах по доступним процентним ставкам, особливо в умовах сучасної кризи.

Особливу роль в подоланні кризових явищ та відновлення економічного зростання в країнах з розвинутою ринковою відіграє центральний банк, який має необхідні інструменти впливу, як на діяльність комерційних банків, так і через трансмісійний механізм на стан грошового ринку.

Саме тому в країнах з розвинутою ринковою економікою діяльність Центрального банку спрямована не лише на забезпечення стабільності національної грошової одиниці, але й на подолання кризи та відновлення економічного зростання. Використовуючи грошово-кредитні важелі Центральний банк спроможний впливати не лише на ситуацію на грошовому ринку, але й стимулювати активізацію необхідних процесів в реальному секторі економіці, зокрема як через

регулювання процентних ставок, так за допомогою механізму рефінансування комерційних банків.

І як зазначається в дослідженні Кричевської Т.О., що в період фінансової кризи центральні банки розвинутих країн, таких як США, Велика Британія, Японія перейшли від регулювання процентних ставок до регулювання ліквідності банківської системи. «Коли центральним банкам вдалося стабілізувати фінансові ринки, вони взяли на себе ще одну місію – забезпечити вихід з рецесії» [4, с. 45].

Слід зазначити, що в монетарній політиці НБУ не передбачено заходів, які б сприяли відновленню економічного зростання. Це пов'язано з тим, що в Законі про Національний банк України зазначено, що «відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. При виконання своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримання цінової стабільності в державі» [5]. Саме таке розуміння основного призначення центрального банку і спонукає керівництво НБУ проводити досить жорстку монетарну політику, навіть в умовах фінансової кризи 2008-2009 рр. та і в наступні роки, навіть в той час коли центральні банки провідних країн світу для подолання кризових явищ і відновлення економічного зростання почали впроваджували комплекс заходів, що був спрямований стимулювання ділової активності в економіці.

Для вирішення зазначених проблем слід прийняти до уваги думку проф. Савлука М.І., який вважає, що «потрібно концептуально розширити функціональне призначення НБУ, включивши до його відповідальності сприяння розвитку економіки без усяких застережень, як це зроблено в багатьох країнах, що розвиваються, зокрема в Китаї» [6, с. 30].

Арсенал інструментів впливу центрального банку є досить широким, і він включає як прямі так і опосередковані інструменти монетарного регулювання. В країнах з розвинутою ринковою економікою переважно використовуються опосередковані заходи впливу, які створюють певні умови на грошовому ринку, за яких посилюються чи послаблюються стимули економічних суб'єктів до певної поведінки. До них відносять процентну політику, політику рефінансування, операції на відкритому ринку.

Прямі заходи найчастіше використовуються як допоміжні, викликані якимось особливими обставинами. До них відносять пряме регулювання центральними банком процентних ставок комерційних банків, селективну політику адресного рефінансування комерційних банків, та інші заходи. Прямі заходи впливу є обов'язковими для виконання, і тому є досить результативними. Але їх доцільно використовувати лише в короткостроковому періоді для розв'язання невідкладних проблем, оскільки в довгостроковій перспективі вони послаблюють вплив ринку на банківську діяльність, і можуть знижувати її ефективність. Так, з метою подолання інфляційних процесів та створення умов для активізації процесів кредитування в реальному секторі економіки, НБУ у 1995 р. зобов'язав банки здійснювати обов'язкове коригування процентних ставок за своїми кредитами відповідно до зміни облікової ставки, і у 1996 р. було досягнуто належної відповідності рівня процентних ставок за кредитами банків рівню облікової ставки НБУ. В результаті, поступове зниження темпів інфляції і відповідно облікової ставки НБУ обумовлювало і відповідне стабільне зниження рівня процентних ставок комерційних банків, та здешевлення кредитів для суб'єктів реального сектору

економіки. [7, с. 20]. Зниження темпів інфляції до помірного рівня дало можливість скасувати цей адміністративний засіб впливу на банки.

Починаючи з 2001 р. НБУ неодноразово знижував облікову ставку, але адекватної реакції комерційних банків вже не спостерігалось. Комерційні банки також знижували свої процентні ставки, але належної відповідності не було, і в деякі періоди розрив між ставками банків і обліковою ставкою НБУ був суттєвим. Процентні ставки комерційних банків за кредитами залишалися високими і не доступними для значної кількості підприємств реальної економіки. І це є свідченням того, що процентна політика НБУ не стала дієвим інструментом впливу на діяльність комерційних банків.

З метою не допустити згортання інфляційних процесів в умовах фінансово-економічної кризи НБУ суттєво підвищує облікову ставку з 14,0% в січні 2015 р. до 30,0% з 04.03.2015 р., а потім дещо знижує до 27,0% з 28.08.2015 р. Це є свідченням того, що кредити рефінансування для банків продовжують залишатися досить дорогими, і відповідно не зможуть бути використаними для підтримки реальної економіки.

Дієвість процентної політики центрального банку визначається умовами та обсягами рефінансування центральним банком комерційних банків. В зв'язку з цим слід звернути увагу на досвід Китаю, де рефінансування комерційних банків відбувається відповідно до програм розвитку та модернізації підприємств реального сектору економіки, а також на досвід Індії, де емісійні кредитні ресурси центрального банку спрямовуються на кредитування інвестиційних проектів в реальному секторі економіки через спеціалізовані банки розвитку. При цьому слід зазначити, що в обох випадках існує ретельний контроль та відповідальність щодо використання цих емісійних ресурсів, що унеможливує їх використання не за цільовим призначенням [8, с. 291].

В сучасних умовах, коли довіра до банків в Україні продовжує залишатися на низькому рівні, і в зв'язку з цим комерційним банкам досить складно залучати та акумулювати значні обсяги, як короткострокових, а тим паче довгострокових ресурсів, було б доцільним удосконалити механізм рефінансування, враховуючи світовий досвід. З метою активізації інвестиційної діяльності банків було б доцільним запровадити механізм довгострокового рефінансування. При цьому пріоритетний доступ до таких довгострокових кредитів рефінансування повинні мати саме ті банки, які активно здійснюють довгострокове кредитування інноваційно-інвестиційних проектів підприємств реального сектору економіки. Одночасно повинен бути застосований ретельний контроль за цільовим використанням цих кредитів

Висновки. Поглиблення економічного спаду відбулося внаслідок скорочення внутрішнього попиту, як споживчого, так і інвестиційного, що є результатом суттєвої девальвації гривні, проведенням НБУ жорсткої грошово-кредитної політики, високих інвестиційних ризиків. Для подолання існуючих проблем необхідно знайти потенціал для відновлення економічного зростання на основі технічного переоснащення підприємств реального сектору економіки, створення нових підприємств, які спроможні виготовляти конкурентоспроможну продукцію на яку буде попит як на внутрішньому ринку, так і зовнішньому. Саме активна інноваційно-інвестиційна діяльність підприємств реального сектору економіки спроможна вивести економіку України із кризового стану та створити передумови для відновлення економічного зростання. З метою посилення впливу НБУ на перебіг

процесів в реальному секторі економіки необхідно, щоб в монетарній політиці НБУ був передбачений комплекс заходів, які були б спрямовані на структурне коригування грошових потоків в економіці, створювали б умови для переважного спрямування грошових потоків на інноваційно-інвестиційні потреби реальної економіки, стимулювали б банки сконцентрувати свою діяльність саме на кредитуванні інвестиційних проектів в пріоритетних галузях економіки.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
2. Офіційний сайт НБУ / [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)
3. Гесць В. Від квазіринку до ринку та інвестиційного зростання // Дзеркало тижня, № 30, 21 серпня 2015 р.
4. Кричевська Т. О. Пріоритети та інструменти грошово-кредитної політики в сучасних умовах // Вісник Інституту економіки та прогнозування, 2014, с. 44-49.
5. Закон про Національний банк України / [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)
6. Савлук М. І. Грошові аспекти фінансової стабілізації // Вісник Інституту економіки та прогнозування, 2013, с. 47-50.
7. Дзюблук А. В, Забчук Г. М. Ефективність монетарного впливу центрального банку на кредитне стимулювання розвитку виробництва // Фінанси України, 2012, № 7, с. 17-27.
8. Аржевітін С. М. Трансформація грошово-кредитних відносин у сучасній економіці України. – К.: Майстерня книги, 2009. – 384 с.

Коваленко В.В.

*доктор економічних наук,
професор кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету
м. Одеса, Україна*

ВПЛИВ АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ НА БАНКІВСЬКИЙ СЕГМЕНТ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація: У статті досліджено основні проблеми, пов'язані з асиметрією інформації, визначено її вплив на розвиток банківського сегменту фінансового ринку. Практичний вихід представленого дослідження міститься у формуванні інформації, що повинна відображатися у звітах про діяльність банків.

Аннотация: В статье исследованы основные проблемы, связанные с асимметрией информации, определено ее влияние на развитие банковского сегмента финансового рынка. Практический выход представленного исследования содержится в формировании информации, что должна отображаться в отчетах о деятельности банков.

Summary: Basic problems, related to asymmetry of information, are investigational in the article, her influence is certain on development of bank segment of financial market. The practical output of the presented research is contained in forming of information, that must be represented in reports on activity of banks.